

Afad Qurbanov - 90**ALİM ÖMRÜ****Vaqif İSRAFİLOV,****ADPU-nun Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının dosenti**

Afad Məhəmməd oğlu Qurbanov da belə dahi simalardan biri idi.

AMEA-nın müxbir üzvü, beynəlxalq akademiyaların akademiki, dünyanın bir sıra linqvistik və onomastik təşkilatlarının həqiqi və ya fəxri üzvü, əməkdar elm xadimi, Dövlət mükafatı laureatı, filologiya elmləri doktoru, professor Afad Qurbanov sadə kənd müəllimliyi və məktəb direktorluğundan başlayaraq uzun illər bütün qüvvə və bacarığını dilimizin hərtərəfli inkişafına və təbliğinə, yüksək ixtisaslı elmi-pedaqoji kadrların, alimlərin yetişməsinə həsr etmişdir. Onun həyat salnaməsinə nəzər yetirdikcə gözlərimiz önündə istedadlı bir linqvist-alim, fədakar müəllim, sözün əsl mənasında çox müdrik bir şəxsiyyət obrazı canlanır.

O, sadə orta məktəb müəllimliyindən Respublika Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvlüyünədək şərəfli, ləyaqətli bir ziyalı ömrü yaşamış, gələcək nəsillərə nümunə olan şəxsiyyət kimi həmişə qəlblərdə xatırlanacaqdır.

Afad Qurbanov güclü intellekt sahibi olmaqla bərabər, dilçiliyin bir sıra sahələrinin tədqiqatının əsasını qoyan, filoloji dilçilik məktəbi yaratmışdır. Onun tədqiqat sahəsi geniş və əhatəli olmuşdur. Türkoloji dilçiliyin elə bir sahəsi yoxdur ki, alimin orada münasibəti olmasın. Onun ali məktəbin filologiya fakültələri üçün hazırladığı dərsləklər, mono-

qrafiyalar elmi yeniliyi, professionallığı ilə seçilərək müəllifin sərrast, dəqiq elmi təfəkküründən xəbər verir.

Afad Qurbanov orta məktəbi bitirdikdən sonra Tbilisi şəhərindəki A.S.Puşkin adına institutda təhsil almış, 1949-cu ildə Bakıya gələrək təhsilini V.İ.Lenin adına API-də (hal-hazırda ADPU) davam etdirmişdir. İnstitutu fərqlənmə diplomu ilə bitirdiyinə görə mərhum professor A.Dəmirçizadə İnstitutun rektoruna təqdimat yazaraq onu ali məktəbdə saxlamağı xahiş etmişdir. Həmin təqdimatda qeyd olunmuşdur:

“A.Qurbanov oxuduğu müddətdə istər yazmış olduğu kurs işlərində, istərsə tələbə elmi dərnəklərindəki çıxış və məruzələrində özünün dilçilik elminə həvəskar olduğunu göstərmişdir. O, bu sahədə işləməyə, gələcəkdə yaxşı bir mütəxəssis ola biləcəyi ümidini verməkdədir”. Lakin Aspiranturaya yer verilmədiyinə görə A.Qurbanov 1951-54-cü illərdə Gürcüstanın Başkeçid rayonunun Hamalı kənd orta məktəbində direktor işləmiş, 1955-ci ildə A.S.Puşkin adına Tbilisi Dövlət Pedaqoji İnstitutuna müəllim vəzifəsinə dəvət edilmişdir. 1956-cı ildə Bakıya qayıdaraq Pedaqoji İnstitutun Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının aspirantı olmuşdur. Aspiranturada oxumaqla bərabər Xarici Dillər İnstitutunda dərs demişdir. 1962-ci ildə namizədlik, 1968-ci ildə isə doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Ömrünün bütün mənalı anlarını Pedaqoji universitetdə keçirərək müxtəlif vəzifələrdə çalışmaqqla bərabər, pedaqoji fəaliyyətini də şərəflə davam etdirmiş və tələbə, aspirant, müəllimlərin hörmətini qazanaraq daima zirvələrdə olmağı düşünmüşdür.

Afad Qurbanovun yaşadığı 80 illik

ömrünün 60 ili Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutu (hazırda ADPU) ilə bağlı olmuşdur. O, tələbəlikdən rektorluğa qədər uzun və şərəfli yol keçmişdir. A.Qurbanov Pedaqoji İnstitutda tələbə, aspirant, müəllim, dosent, professor, dekan müavini, on üç il dekan, otuz il kafedra müdiri, doqquz il rektor, habelə filologiya və pedaqogika üzrə müdafiə surasının sədri vəzifəsində çalışmışdır.

Qeyd etdiyimiz kimi o, otuz il Azərbaycan dilçiliyi kafedrasına rəhbərlik etdiyi dövr ərzində öz biliyi, bacarığı, orjinal alimlik keyfiyyəti ilə həmişə fərqlənmiş, bacarıqlı işgüzar pedaqog kimi nümunə olmuş, kafedranın elmi potensialını artıraraq kafedranın nəzdində respublikada ilk dəfə Onomastik Elmi Mərkəz yaratmış, sonralar həmin mərkəz elmi-tədqiqat problemləri laboratoriyasına çevrilmişdir.

O da həqiqətdir ki, A.Qurbanovun rəhbərlik etdiyi kafedranın 9 əməkdaşı 10 il ərzində doktorluq dissertasiyaları müdafiə edərək filologiya elmləri doktoru elmi dərəcəsi və professor adına layiq görülmüşdür.

O, dekan işləyərkən çalışdığı dövrdə yüksək elmi təşkilatçılıq bacarığı ilə seçilərək fakültənin müxtəlif təltiflərə layiq görülməsinə və institutun keçici Qırmızı Bayraq almasına nail olmuşdur.

A.Qurbanov Pedaqoji İnstitutun rektoru olduğu zaman bu sahədə xüsusi təşkilatçılıq göstərərək, Pedaqoji İnstitutu tamamilə yenidən qurmuş, yeni kafedralar, fakültələr yaratmış, tədrisin keyfiyyətinə daim nəzarət edərək, çoxmərtəbəli tədris binasını inşa etdirmiş, yataqxanaları əsaslı təmir etdirmişdir. Həmin dövrdə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutu nəinki Azərbaycanda, hətta bütün

SSRİ-də qabaqcıl təhsil müəssisələrindən birinə çevrilmişdir.

1982-ci ildə Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi Heydər Əliyev cənabları Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda olmuş, A.Qurbanovun gördüyü işləri yüksək qiymətləndirərək institutu Azərbaycan SSRİ-nin Rəyasət Heyətinin Fəxri Fərmanı ilə təltif etmiş və instituta Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni vermişdir.

Ölkədə hərbi kadrların yetişdirilməsi işində də A.Qurbanovun böyük xidmətləri olmuşdur. 80-ci illərdə Ümummilli lider Heydər Əliyevin dəstəyi və məsləhəti ilə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda Qafqazda birinci, SSRİ-də dördüncü hərbi fakültə yaradılmışdır.

Afad Qurbanovun dilçilik problemlərinin təbliği ilə bağlı əvəzsiz xidmətləri vardır. O, vətənimizi və ana dilimizin şöhrətini ucaltdığı kimi, özü də alimliyin ən uca kamillik zirvəsinə qədər ucalmışdır.

Onun 1977-ci ildə çap etdirdiyi "Ümumi dilçilik" adlı dərsliyi milli zəmində yazılmış ilk dərslük kimi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Afad Qurbanovun "Müasir Azərbaycan ədəbi dili" kitabı haqqında rus türkoloqu, SSRİ Elmlər Akademiyasının Sovet türkoloqları Komitəsinin sədri akademik A.Kononov demişdir: "Afad Qurbanovun kitabı yalnız Azərbaycan dilinin materiallarını deyil, həm də başqa türk dillərinin materiallarını əhatə edən mövzuları işıqlandırır".

Bu əsər MDB məkanında da yüksək qiymətləndirilmişdir. Leninqrad Dövlət Universitetinin professoru, ümumi dilçi-

lik sahəsində görkəmli mütəxəssis V.Ko-duxov əsərin elmi əhəmiyyəti barədə orjinal fikir söyləyərək müəllifin dilçilik sahəsindəki xidmətlərini xüsusi olaraq qeyd etmişdir.

Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında, dilimizin tədqiq tarixinin araşdırılması sahəsində onun əvəzsiz xidmətləri vardır. Onun "Müasir Azərbaycan dilinə dair praktikum", "Müasir Azərbaycan ədəbi dili" kitabları geniş oxucu kütləsinin dərin hörmətini qazandığı üçün bir neçə dəfə təkrar nəşr olunmuşdur.

Unudulmaz türkoloq Afad Qurbanov dilçiliyin elə bir sahəsi yoxdur ki, o sahə ilə maraqlanmasın. O, bədii əsərlərin dilinin öyrənilməsi "Bədii mətnin linqvistik təhlili" əsəri ilə XX əsrin 70-ci illərində bu sahə ilə bağlı proqram və dərslük hazırlamışdır. Onun dilçilik tədqiqatında dialektoloji tədqiqatlar və üslubiyyət məsələləri xüsusi yer tutur. Tədqiqatçının 2001-ci ildə çap olunmuş "Cücəkənd şivəsi" və 2007-ci ildə nəşr olunmuş "Qərbi Azərbaycanın Cücəkənd şivəsi" kitablarında Cücəkəndin şivəsi təhlil olunaraq, aydın nümunələr əsasında araşdırma apararaq dil tariximiz üçün müfəssəl məlumat vermişdir.

Alimin 1992-ci ildə nəşr etdirdiyi "Dil və üslub" əsəri öz məzmunu ilə diqqəti xüsusi olaraq cəlb edir. Müəllif haqlı olaraq qeyd edir: "Fikrimcə, dil və üslub probleminin həlli üçün yalnız müasir dil materiallarının deyil, qədim dillərin, abidələrin, müxtəlif elmi dili, publisistik yazılı sənədlərin və eləcə də ayrı-ayrı tarixi mənbələrin üslubi əlamət və keyfiyyətləri də dərinləndirilməlidir. Bu əsərdə müəllif dil və üslub məsələlərinə geniş şəkildə toxunaraq, üs-

lubun geniş anlayış olub, bir sıra sahələrdə - musiqidə, rəssamlıqda, heykəltəraşlıqda, memarlıqda özünü göstərdiyini qeyd etmiş və üslub anlayışının müxtəlif çalarlı olmasının elmi izahını vermişdir.

Professor Afad Qurbanovun elmi yaradıcılığında nitq mədəniyyəti və dil tarixi məsələləri xüsusi olaraq qeyd olunmalıdır. İlk mətbu məqaləsi olan "Şagirdlərin şifahi və yazılı nitqindəki yerli şivə qalıqlarına qarşı mübarizə" 1956-cı il "Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi" jurnalının I buraxılışında dərc edilmişdir. Bütün zamanlarda bu məsələ onu dərin düşündürmüş; nəhayət, 1984-cü ildə "Afad müəllimin şəxsi təşəbbüsü ilə "Azərbaycan nitq məsələlərinə həsr olunmuş geniş elmi-nəzəri konfrans keçirilmişdir. Eyni zamanda XX əsrin 80-ci illərindən başlayaraq onun təşəbbüsü ilə Pedaqoji İnstitutda "Nitq mədəniyyətinin əsasları" xüsusi fənn kimi tədris olunmağa başlamışdır. Bu gün də Pedaqoji Universitetdə "Azərbaycan dili və müəllimin nitq mədəniyyəti" bütün fakültələrdə tədris olunur. Afad Qurbanov yazmışdır: "Nitq mədəniyyəti ilə bağlı olaraq hələ ki yekdil fikir yoxdur. Bəzən dilin ifadə vasitələrindən istifadə etməyi, bəzən yığcam, sərrast danışmağı nitq mədəniyyəti hesab edənlər, bəzən onu üslublarla əlaqədar olaraq şərh etməyə çalışanlar da olmuşdur. Lakin nitqdə yalnız düzgün üslubi fəhmlər işlətməklə nitq mədəniyyətinə nail olmaq mümkün ola bilməz!" O bu sahəni araşdırarkən iki cəhətin-mədəni nitq üçün-düzgünlük və kamillik əsas olduğu fikrini söyləmişdir.

Professor Afad Qurbanovun elmi

yaradıcılıq yolu çox zəngindir. O, dil tarixi məsələlərindən danışarkən xüsusi olaraq qeyd edir ki, Azərbaycan dili tarixi dilçiliyimizin müstəqil bir sahəsi kimi nə qədər intensiv şəkildə inkişaf etsə də, müasir səviyyədə də bir sıra mühüm problemlər tam həll olunmamış qalır və həmin məsələlər müxtəlif konsepsiyalarda şərh olunmaqda davam edir.

Afad Qurbanovun fikrincə, "Dil tarixinin tədqiqi, məlum olduğu kimi, bir sıra zəncirvari məsələlərlə bağlıdır. Burada dilin təşəkkülü, inkişaf istiqamətləri və sair kimi vacib mövzuların ardıcıl və sistemli şəkildə kompleks araşdırılması nəzərdə tutulur.

Afad Qurbanov yazır: "Onomastikanın tədqiqi xalqın və onun dil tarixinin öyrənilməsi deməkdir".

Alimin bu sahədəki ən böyük uğuru 1988-ci ildə nəşr edilmiş və 1989-cu ildə Dövlət mükafatına layiq görülmüş "Azərbaycan dilinin onomalogiyası" adlı monoqrafiyasıdır. Əsərdə Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə olaraq onomastika problemləri elmi-nəzəri istiqamətdən təhlil edilmişdir. Bir qədər sonra "Dünyada türk adları" (2000), "Azərbaycanlı adları: uşağa necə ad seçməli" (1993), "Ad və insan" (2002), "Azərbaycanın adlar lüğəti" (2002), "Türk xalqlarında advermə ənənələri" (2002) və s. kimi kitabları və onomastikaya aid çoxsayda məqalələri çap olunmuşdur. Türk professor Xəlil Açıqgöz yazır: "Möhtərəm professor Afad Qurbanov illərdən bəri gözlədiyimiz türk və Azərbaycan onomastikasının nəzəri və əməli problemlərini böyük bir diqqətlə işləmişdir. Ona nə qədər təşəkkür etsək azdır. Kitabın qısa zamanda Türkiyə türkcəsilə nəşrini

təmənna edirik. Əsər ölkəmizdə də nəşr edilərsə, türk onomastik araşdırmaları daha aydın işıqlandırılar”.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində Azərbaycan Onomastika Cəmiyyətinin və Onomastika Elmi Mərkəzinin yaradılması “Onomastika” elmi-onomastik jurnalın və 25 oktyabr Onomastika gününün təsis olunması, onomastika ilə bağlı on dörd elmi-nəzəri konfransın respublika səviyyəsində keçirilməsi də bilavasitə Afad müəllimin adı ilə bağlıdır. Onomastika məktəbinin bütün dünyada (ABŞ, Kanada, Finlandiya, Fransa, Belçika, Norveç, Türkiyə, Rusiya, İran və s.) məhz Afad Qurbanovun səyi və uzaqgörənliyi sayəsində olmuşdur.

Eyni zamanda, Afad Qurbanovun təşəbbüsü ilə sədr müavini olduğu SSRİ Elmlər Akademiyasının Sovet Türkoloqlar Komitəsinin tərkibində yaradılmış və onomastik araşdırmalar bütün SSRİ-nin türkdilli respublikalarında aparılmağa başlamışdır.

Afad Qurbanov Azərbaycan dilçiliyi

sahəsində elə bir ənənə qoyub getmişdir ki, bu ənənə hələ uzun illər boyu yaşayacaq və onu da yaşadacaqdır.

Bu yaxınlarda Afad Qurbanovun 90 illiyi ilə əlaqədar professor Əzizxan Tanrıverdinin “Türkologiyamızın Afad Qurbanovu” adlı 2018-ci ildə Türkiyədə nəşr olunmuş monoqrafiyasında ustadın keçdiyi həyat yolu geniş və əhatəli şəkildə araşdırılmışdır. Dağlar qədər əzəməti və ucalığı ilə yaddaşımızda qalmış Afad müəllim haqqında söz demək o qədər də asan deyil. Mən fəxr edirəm ki, Afad müəllimin həm tələbəsi və sonralar həmkarı olmuşam. Sizin yoxluğunuzu qəbul edə bilmirəm.

Ustadım, şəxsiyyətinə geniş hörmətlə yanaşdığım Afad müəllim səksən il ömür sürmüşdür. O, ömrünün bütün mənalı hissələrini xalqımızın təhsilinə həsr etmişdir. O, həqiqətən gözəl insan, bacarıqlı təşkilatçı, həqiqi alim ömrü yaşamışdır. Afad müəllimin əziz və unudulmaz xatirəsi biz yetirmələrinin qəlbində əbədi yaşayacaqdır.